

բան ճամբորդութիւնը շատ յաջող գընաց՝ բայց ՚ի նաւաստիէ մը որ ծով ինկաւ խղզուեցաւ : Հունիսի 27^{ին} (Սեներիֆֆայի կղզիէն ելան , և Հունիսի առջի օրու ընէ սկսեալ Վիորիկէի ծովեզերքները սկսան հեռուէն տեսնուիլ : Վաղղիայէն ելլելու ատեն հրամանատարին հրամայած էին՝ որ Սպիտակ գըլուխը տեսնելէն ետեւ քսանուերկու փարսախ բացը բռնէ , և անկէ ետեւ ցամաք մօտենալու ամենայն զգուշութիւն ընէ , որպէս զի Վրկուին ըսուած ժայռուտ և աւազուտ տեղէն խալըսի , որ շատ վտանգաւոր էր . բայց Շօմարէյ իր սնապարծութեամբն ու տգիտութեամբը ամէն զգուշութիւն մէկ դի ձգելով և պաշտօնատարներուն ու ճամբորդներուն ըսածներուն ականջ չկախելով՝ նաւուն գէշ ուղղութիւն մը տուաւ : Եւ որ տեսաւ Վքօ Կրկէրն , որ Սեդուսային հասնելու վրայ էր , վախցաւ և շատ անգամ հեռուէն ձայն տուաւ . բայց այնչափ նշաններ տալէն և կայմերուն վրան լապտերներ վառելէն ետքը յուսահատելով՝ նաւուն գլուխը դարձուց գնաց :

Երկրորդ օրը ջրին գոյնը փոխուելէն ՚ի զատ՝ ծովուն երեսն ալ խոտեր ասդիս անդին կը պտըտէին , և ձկները ամէն կարթով կը բռնուէին , ամէն բան կը գուշակէր որ ցամաքը մօտ է , միանգամայն յայտնի ալ կ'իմացուէր ծանծաղուտի վտանգը : Սօտէ ըսուած նաւին մարդիկներն ալ իմանալով՝ նշան տուին որ նաւը դէպ ՚ի Վրկուին ուղղուած է . բայց զանիկայ ծաղը ըրին . քանի մը ժամ վերջը նաւը խրեցաւ : Եւ դիպուածը Հունիս ամսուն 2^{էն} հանդիպեցաւ :

Սաւուն մէջ 400 հոգիէն աւելի մարդ կար . ամէնն ալ վտանգը տեսնելով աշխատութեան ձեռք զարկին . բայց ամէն ջանք պարապը գնաց , վասն զի նաւը լաւ մը խրեր էր : Իսկ իրեք օրէն վերջը տեսնելով որ նաւուն յատակը վեց ոտք ջուր կար՝ ալ բոլորովին յոսերնին կտրեցին որ նաւը ջրին երեսն հանէն , ուստի նայեցան որ զիրենք ազատեն : Սաւուն մէջ հինգ նաւակ կար

այլ և այլ մեծութեամբ , և հազիւ թէ բազմութեան կէսը կրնային առնել . մնացածներուն համար մտածեցին որ մեծ լաստ մը շինեն ու նաւակներով մինչև ցամաք քաշեն : Ստածելին և ձեռք զարնելին մէկ եղաւ . անանկ որ քիչ մը ատենէն խրած նաւին քով իջուցին լաստը , որն որ կայմերէ , առագաստակալներէ , տախտակներէ և պարաններէ շիներ էին 75 ոտք երկայնութեամբ և 26 ոտք լայնութեամբ . և 152 հոգի քիչ մը պաշար առած աս տրկար ապաստանարանը ապաւինեցան : Սաւապետը , որ 28 հոգի միայն առեր էր իր նաւակին մէջ , հրաման տուաւ որ ճամբայ ելլեն . ասանկով նաւակները առաւօտեան ժամը 7^{էն} սկսան ճամբայ ելլել : Բիշ մը առաջ գացին չըգացին՝ մէյմ'ալ չեմ գիտեր արդեօք ընթացքը ծանր ըլլալուն համար , թէ յուսահատելով որ լաստը չեն կրնար ազատել և կամ թէ սրտին վատութենէն , որ բոլոր Եւրոպա ցասուցեալ զինքը պիտի պախարակէին , նաւապետը կամացուկ մը չուանները կտրել տուաւ՝ որ լաստը հազիւ թէ երկու փարսախ հեռացեր էր նաւէն . իսկ նաւակները առագաստներուն օգնութեամբ հեռացան . իսկ մէկալ 152 խեղճերը լաւ տին վրայ մնալով՝ ծովուն մէջ մրրիկներուն խաղալիկ եղան :

Բայց սակայն դեռ վտանգը թեթեւ էր . լաստը շատ բեռնաւորած ըլլալուն՝ իրեք ոտքէն աւելի ջուրին մէջ ընկղմած էր . ուստի թեթեւեղնելու համար հարկ եղաւ որ կերակրեղինաց տակառները ծով նետեն , և իրենք զիրենք անօթութենէ մեռնելու վտանգի մէջ դնեն . ասանկով մէկ վտանգէն մէկալ վտանգը ընկան : Սէկ կողմանէ ալ այնպէս նեղ էր տեղը՝ որ հարկադրեր էին ոտքի վրայ կենալ դիմացէ դիմաց , և քիչ մը ուժով ալեաց բախում մը իրենցմէ մէկ քանին կ'առնէր կը տանէր : Իսկ գիշերը շատ ահաւոր եղաւ . ծովը ալեկոծեալ էր ու երկինքն ալ մրրկալից : Եւ առօտ որ եղաւ տեսան որ տասը տասուերկու հոգի մեռեր էին ու ոսուրնին

Մեղուռայի Նառաքելոսբիշնը :

լաստին ճեղքերուն մէջ բռնուած էր : Թէպէտ այսու ամենայնիւ դեռ բոլորովին յուսահատելի չէր իրենց վիճակը , բայց գիշերը վրայ հասաւ առանց նաւակ մը երևնալու , ալեկոծութիւնն ալ հետը . ալիքները այնպիսի բռնութեամբ կը բարձրացնէին զլաստը որ երբեմն գրեթէ ուղղահայեաց դիրք կ'առնէր , և ամէն մէկ անգամուն ծովուն քանի մը հոգի զոհ կ'ըլլային : Բայ վերջի աստիճանի վտանգին մէջ ամէնքը յուսահատեցան իրենց կենացը վրայ : Օ ինուորներն ու նաւաստիները տեսնելով որ իրենց վերջին վայրկեանը հասեր է , թրմորելու համար ուզեցին լաւ մը գինի խըմել : Տակաւ մը գինի պարպեւէն ետև

իրենց գինովութիւն մէջ որոշեցին որ լաստին այլ և այլ մասերը իրարու միացնող պարանները կտրտեն : Ճամբորդներն ու պաշտօնատարները առ բանիս դէմդրին . մէկէն զարնուեցան իրարու և իրար ջարդեցին այն տախտակներուն վրայ , որ իրենց մահուանը անջրպետն էր :

Բաւուտը տեսան որ ճի հոգի պակասած էին , մէկաշնոնք գրեթէ բոլորն ալ կամ վիրաւորեալ կամ ջախջախեալ ջերմէն կը դողային , և աշխատութենէն թուլցած ըլլալով աւելի մէյմէկ ուրուական կ'երևնային քան թէ մարդ : Տակաւ մը միայն գինի մնացեր էր . ծարաւն սկսաւ կամաց կամաց զիրենք չարչարել , իսկ անօթութիւնն իրեք օրէն

ի վեր զիրենք կը տանջէր : Աստին չորս դին ձկներ երեցան , որ շանաձուկն էին , և այնչափ տախտակներուն կը մօտենային , որ մարդ կրնար զանոնք սրով զարնել . մարդիկ ծովային հրէշներու հետ պատերազմեցան թէ ով զով պիտի ուտէ . բայց որսը ձեռուրնուն փախաւ , և քաղցը աւելի սաստկացաւ :

Յերմին սաստկութեան ատեն աս խեղճերը իրենց ընկերացը դիակներուն վրայ յարձակեցան , պատառ պատառ ըրին ու հում հում կերան : Իբրեւ թէ աս սոսկալի կերակուրը արգելելու համար՝ ըստ բախտի թուշող ձկներու խումբ մը եկաւ , և մեծ մասը լաստին ծակտիններուն մէջը խրեցաւ : Արդու հարիւրի մը չափ բռնեցին , և քիչ մը վառօդով ու գայլախաղով մը բերանն ի վայր շրջած տակառի մը վրայ կրակ վառեցին , մէկէն ձկները բոցին վրայէն անցուցին . քանի մը հոգի աւելի յանդուգներէն մարդու միս ալ խորովեցին , որ եփեւէն ետեւ աւելի դիւրաւ սրտերնին առաւ : Վիչ մը ատենէն աս հրաշալի ձկները լմննալով՝ դարձեալ դիակներէ զատ ուրիշ բան չմնաց , որով բռնադատուեցան այն սոսկալի կերակուրն ուտելու , և կրակ չըլլալուն սկսած ան արիւնթաթախ և գրեթէ ասպականած միսերն ուտել :

Վրիւր , անօթութիւնը , ջերմն ու ծովը աս 152 խեղճերուն մեծ մասը պակսեցուցեր էին . անանկ որ հինգերորդ օրը լաստին վրայ 30 հոգի միայն մնացին . վաղուան օրը 3 ալ պակսեցաւ՝ մնացին 27 . ասոնցմէ ալ 12^ը մեռնելու վրայ էին , 15^ն ալ հիւանդ : Հիւանդները մեռնելուններուն դէմ խորհուրդ ըրին . կ'ըսէին որ անոնց մահը փութացնելը՝ զիրենք տանջանքներէ ազատել է , աս ալ մտածեցին որ զանոնք սպաննելով գինին կը խնայեն . ուստի ասանկով հաստատ մտքերնին դրին որ զանոնք ծովը նետեն : Իրեքնաւաստի և զինուոր մը յանձն առին որ աս սոսկալի վճիռը կատարեն :

Այս ահաւոր օրը անցնելէն ետեւ՝ երկրորդ օրը յուսոյ նշոյլ մը ծագեց ա-

տոնց սիրտը . պզտիկ ճերմակ թիթեռնիկ մը եկեր կը թռուրտար լաստին վրայ , ետքը կոյէլանտ ըսուած թռչուններէն երեցան : Արեմն ցամաքը շատ հեռու պիտի չըլլայ . բայց հորիզոնին վրայ բան չէր երևնար : Աւթը հոգի աւելի ուժովներէն՝ կամ թէ ըսենք աւելի քիչ տկարներէն վտանգաւոր փորձ մը փորձել ուզեցին նաւակով մը ցամաք ելլել , յուսալով որ ալիքները զիրենք դէպ ի ծովափը կը ձգեն . բայց հազիւ թէ շինած նաւակնին ծով իջուցին՝ մէյմ՝ ալ նաւակը դարձաւ , խեղճերը բոլորովին յուսահատած մնացին :

Արջապէս ամսուն 17^ն առաւօտանց ջերմեռանդութեամբ մը աղօթք ընելէն ետքը՝ երբոր գինիին վերջին մասը պիտի բաժնէին՝ հորիզոնին վրայ առաջատ մը տեսան . ամէն մնացած ուժերնին թափեցին որ նշան տան . սրտերնին ուրախութենէն ու անձկանօք կը նետէր . բայց նաւը ճամբան փոխեց ու աներեւութացաւ : Այն ուրախութեանը ետեւէն յուսահատութեան հառաչանքներ յաջորդեցին . ալ մեռնելէն զատ ուրիշ բանի ակնկալութիւն չըմնաց : Այն յետին ճիգն որ ըրեր էին չարաչար զիրենք տկարացուցած ըլլալով՝ լաստին մէջ տեղը ինկան պառկեցան , և վրանին առաջատովը ծածկեցին : Հազիւ երկու ժամանցաւ ասանկ վերջի յուսահատութեան մէջ , թընդանօթաձիգներուն գլխաւորը չեմ գիտեր ինչ պատճառաւ՝ ուզեց այս նորատեսիլ վրանին տակէն դուրս ելլել : Ալլաւ չեւաւ , մէյմ՝ ալ քիչ մը ատենէն պոռալով ներս մտաւ . երեսին վրայ արտաքոյ կարգի ուրախութիւն մը կար . ձեռուրները դէպ ի ծով կը շարժէր և ուրախութենէն ուրիշ բան չէր կրնար ըսել , հազիւ թէ կրնար « Ղաւտեցանք ազատեցանք » պոռալ :

Ինոնք որ դեռ ոտքի վրայ կրնային կենալ՝ մէկէն վազեցին ելան ու տեսան կէս միլոնի մը չափ հեռուէն գաղղիական գոյներով նաւ մը , որ բոլոր առաջատները բացած՝ դէպ ի լաստին վրայ կու գար : Այս տաանը հինգ ալեկո-

ծեալ խեղճերը տեսնելով ստոյգ ազա-
տութիւններն, քիչ մը առաջ որ յուսա-
հատութենէ խենթ դարձած էին՝ հի-
մայ ալ ուրախութենէ գրեթէ խեն-
թեցան : Օ իրար կը գրկէին, աղօթք
կ'ընէին, կը պուային, կու լային և ձե-
ռուրնին դէպ 'ի իրենց ազատարար նա-
ւը կ'երկնցընէին : Կան էր Մարտի
պահ, որ Սենեկալիայէն զիրենք փրկ-
տուելու համար խաւրուած էր : Հե-
տեալ օրը ցամաքը տեսան, և քիչ ա-
տենէն երկաթ նետեցին սուրբ Սուրբ
Վիկտուար կղզւոյն դիմացը . բայց աս տա-
նը հինգ հոգիէն տասը միայն ապրեցան
այսչափ նեղութիւններէն և այսպիսի
երկարատեւ վշտերէն ետքը :

Իսկ հինգ նաւակներէն և ոչ մէկը
կորսուեցաւ, ամէն ալ ցամաք հասան,
և ասոնց մէջն եղած 233 հոգին գրե-
թէ ամէն ալ սուրբ Սուրբ Վիկտուար հա-
սան՝ կամ անապատը կտրելով կամ ծո-
վուն եզերքէն երթալով :

Իս ամէն թշուառութիւնները Շո-
մարէյ նաւապետին տգիտութենէն,
վատութենէն և յամառութենէն եղան .
անոր համար զինուորական ատենը
զինքը աստիճանէն ձգելով՝ իրեք տա-
րուան բանտի դատապարտեց, որ ամէն
մէկ մեռնողին համար ճիշդ հինգ օր
կ'իյնայ :

ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆ

Այլևայլ ազգաց րարե տարտ կերպերը :

ՀՈՌԱՄԱՅԵՑԻԲ Էրբոր կ'ուզէին
մէկուն բարե տալ, նախ ձեռուրնին
բերանին կը տանէին, ետքը դիմացի
բարեկամին կ'երկնցընէին . նոյնպէս
կ'ընէին նաև կուռքերու դիմացէն ան-
ցնելու ատենին . բայց Էրբոր պատուա-
ւոր պաշտօնատեարց դիմացէն կ'անց-
նէին՝ գլուխնին կը բանային, ու կը կե-
նային, և երբեմն անոնց ձեռքն ալ կը
համբուրէին յարգութեան համար :
Հիւպատոսները ճամբան երթալու ա-
տենին, ժողովուրդը իրենց տեղ կու

տար, և ձի հեծնող թէ որ գտուէր
ճամբուն մէջ, մէկէն ձիէն վար կ'իջ-
նէր : Իսկ զինուորական մարդիկ բարե
տալու ատենին՝ հիմակուան պէս զէն-
քերնին վար կ'առնէին :

Յոյք և հոովմայեցիք բարե տալու
ատենին իրարու անունը ու մականու-
նը կու տային, որով ըսել կ'ուզէին թէ
ան մարդը այնչափ կը սիրեն ու կը պա-
տուեն որ անունն ու մականունն ալ
յաւիտեան մտքերնէն չելլեր : Պղա-
տոս կ'ըսէ թէ այնպիսի ազգեր կը գըտ-
նուին որ բարե տալու ատենին իրա-
րու ականջը կը քաշեն :

Հին Վալետոնացւոց զինուորական
մարդիկը իրարու հետ հաշտուած ա-
տենին, որպէս զի բարեկամ ըլլալին
յայտնուի, նիզակնին իրարու ոտքին
առջին կը նետէին : Հասարակ մարդիկ
երբոր իրենցմէ զօրաւոր մարդէն ուզէին
օգնութիւն գտնել, մէկ ձեռքերնին ա-
րիւնտտ վահան մը բռնած, մէկալ ձե-
ռուրնին ալ կոտորտած նիզակ մը առած
անանկ կ'ելլէին անոր դիմացը : Իրիւ-
նոտ վահանը իրենց բարեկամներուն
մեռնիլը կը ցուցնէր, իսկ կոտորտած
նիզակը խեղճ վիճակի մէջ ըլլալին :
Հին Վաղդիացիք մէկը բարեւելու ա-
տեն իրենց գլխէն մազ մը կը փրցընէին
և դիմացինին կ'երկնցընէին : Բարե
տուողը ասով ըսել կ'ուզէր թէ ես քեզի
հնազանդ եմ գերիի մը պէս . վասն զի
հին ատենը երբոր մէկը գերի կ'եր-
թար, գլխուն մազերը բոլոր կը կտրէր
ու տիրոջը կու տար :

Ովկիանիայի Ղալա ըսուած կղզին
բնակիչքը մէկզմէկու վրայ վստահու-
թիւն չունենալով, ճամբան ո՛վ որ դի-
մացնին ելլէ, մէկէն քովընտի կախած
դանակնին ձեռք կ'առնեն : Չինները
մէկը բարեւելու ատեն ծումաւորկելով
դիմացը ծունկ կը չոքին : Հնդկաստան-
ցիք բարե տալու ատեն իրարու մօրուքը
կը քաշեն :

Փիլիպեան կղզիներուն բնակիչքը
մարմիննին չարաչար ծուրով՝ մէկ կամ
երկու ափերնին երեսներնուն վրայ կը
դնեն, և միանգամայն մէկ ծունկերնին